

Mirosława Kozłowska-Burdziak, Adam Sadowski

Uniwersytet w Białymstoku

PRODUKCJA ZIÓŁ W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM I MOŻLIWOŚCI JEJ ZWIĘKSZENIA W OCENIE ROLNIKÓW¹

*HERBS PRODUCTION IN THE PODLASKIE REGION AND THE POSSIBILITY
OF ITS INCREASING IN THE OPINION OF FARMERS*

Słowa kluczowe: zioła, produkcja, województwo podlaskie

Key words: herbs, production, Podlaskie region

Abstrakt. Celem podjętych badań była identyfikacja potencjału produkcyjnego ziół w województwie podlaskim po stronie producentów i ocena możliwości jego zwiększenia. W ostatnich latach zioła, jako rośliny o wysokich wartościach leczniczych i odżywczych zyskują coraz większą popularność. Ich światowa produkcja tylko dla celów farmaceutycznych szacowana jest na poziomie około 0,5 mln t rocznie. W Polsce uprawa ziół obejmuje powierzchnię około 14 tys. ha, co daje nam czołową pozycję w Europie. W województwie podlaskim, pomimo niezaprzeczalnie wysokich walorów naturalnych i relatywnie dużych nadwyżek siły roboczej na wsi, w niewielkim stopniu wykorzystuje się możliwości w zakresie produkcji ziół.

Wstęp

Zioła są roślinami o wysokich właściwościach leczniczych, aromatycznych i smakowych i w związku z tym od dawna znajdują szerokie zastosowanie w medycynie, kosmetyce i w kuchni. Szacuje się, że światowa produkcja ziół obejmuje około 2 tys. gatunków roślin aromatycznych i leczniczych a w samej tylko Europie uprawia się około 130 gatunków roślin zielarskich. Szczególnie popularna jest uprawa ziół w krajach śródziemnomorskich, które charakteryzują się sprzyjającym ich uprawie klimatem. Zioła popularne są także w środkowej i wschodniej Europie. Ze względu na swoje zróżnicowane wymagania klimatyczne i siedliskowe różne odmiany tych roślin mogą być uprawiane praktycznie we wszystkich regionach Polski.

Ze względu na istotne znaczenie ziół w wielu dziedzinach współczesnej gospodarki podjęto badania, mające na celu identyfikację potencjału produkcyjnego ziół w województwie podlaskim i możliwości zwiększenia ich produkcji w gospodarstwach rolnych tej części Polski.

Materiały i metodyka badań

Na potrzeby identyfikacji producentów ziół i ich potencjału produkcyjnego w 2011 r. przeprowadzono badania ankietowe wśród rolników współpracujących z przetwórcami ziół w województwie podlaskim. Wypełnione ankiety odesłało 23 rolników (wysłano 60 ankiet). W badanych gospodarstwach produkcja ziół nie była produkcją podstawową i częstokroć uprawiane były jedynie niewielkie powierzchnie pojedynczych gatunków ziół. W całej badanej próbie łącznie uprawiano 43,03 ha różnorodnych ziół, a średnio na 1 gospodarstwo przypadało 1,87 ha uprawy. Według danych GUS w województwie podlaskim uprawa ziół w 2011 r. obejmowała łączną powierzchnię 126 ha. Powierzchnia uprawy ziół w badanych gospodarstwach stanowiła więc 34,2% tej powierzchni. Ponadto, w celu bliższego zidentyfikowania problemów z jakimi spotykają się producenci ziół przeprowadzono wywiad bezpośredni z jednym z wiodących producentów ziół w województwie.

¹ Prezentowane wyniki są częścią szerszych badań prowadzonych na zlecenie Podlaskiego Urzędu Marszałkowskiego w ramach projektu KSOW „Wsparcie rozwoju zielarstwa w województwie podlaskim”.

Charakterystyka badanego obszaru

Warunki klimatyczno-glebowe województwa podlaskiego są odpowiednie do uprawy większości roślin zielarskich, które uprawiane są w innych rejonach Polski. Na terenie województwa dominują wprawdzie gleby lekkie, bielicowo-piaszczyste, relatywnie mało zasobne w składniki pokarmowe [Sadowski i inni 2009], z powodzeniem jednak mogą być na nich uprawiane rośliny o stosunkowo niewielkich wymaganiach tj.: babka lancetowata, rumianek pospolity, dziurawiec zwyczajny, gryka. Jednakże przy odpowiednim nawożeniu można również uprawiać wiele innych ziół, o wyższych wymaganiach glebowych. Niestety w województwie podlaskim brak jest jednak takiej tradycji, a ziola kojarzone są przede wszystkim z występowaniem w stanie naturalnym i ich zbieractwem.

Dodatkowym atutem, zachęcającym do uprawy ziół, może być jakość środowiska przyrodniczego, wynikająca z położenia województwa na obszarze tzw. „Zielonych Płuc Polski” (ZPP) i obszarów chronionych „Natura 2000” [Plan... 2013]. Według danych GUS w 2011 r. udział roślin zielarskich w ogólnej powierzchni zasiewów w województwie był jednak bardzo niski (wynosi zaledwie 0,02%) i był znacznie niższy niż średnio w kraju (około 0,14%). Powierzchnia uprawy ziół w Polsce w ostatnich latach oscyluje w granicach 14 tys. ha, co plasuje nasz kraj w czołówce europejskich producentów tych roślin. W krajach Unii Europejskiej powierzchnia uprawy roślin zielarskich obejmuje około 70 tys. ha, a głównymi producentami są: Francja, Hiszpania, Niemcy i Austria [Stan i perspektywy... 2012]. W odniesieniu jednak do ogólnej powierzchni zasiewów, uprawa ziół w Polsce stanowi niewielki odsetek produkcji roślinnej (tab. 1).

Uprawa roślin zielarskich w Polsce jest zatem tak niewielka, że nie znajduje odzwierciedlenia w zbiorczych danych GUS, dotyczących wyników produkcyjnych rolnictwa. Zauważyć jednocześnie należy, że po 2006 r. widoczny był wyraźny spadek powierzchni upraw ziół (o ponad 30% w 2007 r. w stosunku do 2006 r.). W 2011 r. powierzchnia ta wzrosła o 4% w stosunku do 2010 r., ale trudno jest jednoznacznie określić, czy ten wzrost zainteresowania rolników uprawą roślin zielarskich miał charakter trwały.

Według danych GUS z 2011 r. skup ziół z upraw polowych w Polsce wyniósł 10,3 tys. t (0,4% ogółem skupionych produktów roślinnych), a ich wartość oszacowano na około 69,7 mln zł (0,4% wartości skupu produktów roślinnych ogółem). Surowiec zielarski pochodzi także ze stanowisk naturalnych i szacuje się, że całkowita produkcja wyjściowych suchych ziół w Polsce wynosiła około 30 tys. t [Angielczyk 2003], co stanowiło około 40-60% skupu.

Tabela 1. Powierzchnia uprawy ziół w Polsce za lata 2005-2011

Table 1. Herb plantation in Poland (2005-2011)

Wyszczególnienie/ Specification	Jedn./ Units	Powierzchnia uprawy/Production area [ha]						
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Powierzchnia uprawy ziół/ Area of herbs production	ha	20 329	21 601	14 744	13 999	14 254	13 979	14 547
Udział w ogólnej powierzchni zasiewów/ Share in Total sowing area	%	0,18	0,19	0,13	0,12	0,12	0,13	0,14

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych niepublikowanych danych GUS

Source: own study based on unpublished data CSO

Wyniki badań

Badane gospodarstwa były bardzo zróżnicowane pod względem powierzchni użytków rolnych. Największe z nich użytkowało 82 ha, najmniejsze natomiast zaledwie 2 ha. Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych, uczestniczących w badaniu wyniosła 11,24 ha. Analizowane gospodarstwa różniły się także pod względem doświadczenia w uprawie ziół. Ziola najdłużej były uprawiane od 1989 r., zaś najmniejsze doświadczenie w tym zakresie miało gospodarstwo, które prowadzi uprawę roślin zielarskich od 2009 r.

Czynnikiem utrudniającym produkcję ziół w gospodarstwach jest bardzo niska jakość gleb. Przeważająca część użytków rolnych w badanych gospodarstwach ma V i VI klasę bonitacyjną, a znikomy odsetek gruntów stanowią użytki rolne III klasy. Warto podkreślić, iż ankiетowani rolnicy nie są w pełni zgodni w kwestii znaczenia jakości gruntów potrzebnych do uprawy ziół. Większość z nich uważa, iż do uprawy roślin zielarskich wystarczą grunty klas słabszych. Jednakże jeden z czołowych producentów ziół w województwie podlaskim, w wywiadzie bezpośrednim stwierdził, iż większość uprawianych ziół wymaga gruntów dobrej klasy, użytkowanych w wysokiej kulturze. Podlascy rolnicy uprawiają grykę na zieloną masę zazwyczaj na gruntach niskiej jakości (w ten sposób wykorzystują grunty jakościowo najgorsze). Tymczasem plon zielonej masy jest zdecydowanie wyższy na gruntach o wyższej jakości bonitacyjnej. Mając powyższe na uwadze, należy stwierdzić, iż potencjał badanych gospodarstw w tym zakresie nie rokuje zbyt dobrze dla możliwości uprawy dowolnych rodzajów ziół.

Warto także podkreślić, że badani rolnicy stanowią w pewien sposób elitę, jeśli chodzi o poziom wykształcenia na polskiej wsi. Znaczna część z nich charakteryzuje się wykształceniem średnim (39,1%) i wyższym (26,1%). Świadczy to o tym, że zainteresowanie specyficznym rodzajem działalności, jakim jest uprawa ziół, wykazują ludzie reprezentujący wyższy poziom wykształcenia i w większym stopniu uświadomieni co do znaczenia ziół we współczesnym rynku. Ciekawy jest także fakt, iż średnia wieku badanych rolników wynosi 45,5 lat, co wskazuje, iż były to osoby stosunkowo młode, otwarte na zmiany w otoczeniu i zainteresowane inwestycjami w gospodarstwach.

W badanych gospodarstwach uprawiano różnorodne rośliny zielarskie i były to: gryka, babka lancetowata, jeżówka, karczoch, melisa, rumianek, ogórecznik, ostropest, dziurawiec, pokrzywa, kłącze perzu, mniszek, mięta pieprzowa, tymianek, arcydzięgiel, malina, pigwowiec, skrzyp, malwa czarna, chrzan, rożeniec. Największy obszar w badanych gospodarstwach zajmowały uprawy babki lancetowatej (6,7 ha – 15,6% ogólnej ich powierzchni), gryki (3,0 ha – 7,0%), jeżówki (2,5 ha – 5,8%), melisy (2,0 ha – 4,6%), chrzanu (2,0 ha – 4,6%), tymianku (1,9 ha – 4,4%). Uprawy pozostałych roślin zielarskich stanowiły stosunkowo niewielkie arealy. Można je nazwać wręcz działalnością hobbystyczną ze względu na fakt, że rośliny uprawiano często na powierzchni zaledwie 0,01 ha.

Ponad połowa ankiетowanych ocenia opłacalność uprawy ziół za zadowalającą (52,2% odpowiedzi), a co piąty producent określa ją jako wysoką lub bardzo wysoką (łącznie obie wypowiedzi stanowią 21,7% badanych). Taki rozkład opinii producentów ziół korzystnie rokuje w sprawie ewentualnych zamierzeń, dotyczących rozwijania uprawy roślin zielarskich w przyszłości. Jednak co czwarty respondent uważa, że opłacalność uprawy ziół jest niska. Ocena zadowolenia z opłacalności zależy w znacznym stopniu od warunków skupu proponowanych przez przetwórców. Jak wynika z badań, nie zawsze są one korzystne dla dostawców surowca zielarskiego.

Dalsze zamierzenia ankiетowanych odnośnie rozszerzania produkcji ziół zależą także od współpracy producentów z punktami skupu. Ogólnie należy ją ocenić pozytywnie, bo ponad 60% ankiетowanych deklaruje stałą współpracę z punktem skupu surowca. Jednak zaledwie 8,7% producentów współpracowała z odbiorcą surowca na zasadzie umów kontraktacyjnych. W tym obszarze współpracy należy więc jeszcze wiele zmienić. Z punktu widzenia organizacji produkcji tylko umowy kontraktacyjne gwarantują trwałość współpracy i niezmienność jej warunków, są więc korzystne dla obu stron. Ankiетowani jak na razie nie widzieli takiej potrzeby. Ponad jedna trzecia z nich nie nawiązała stałej współpracy z odbiorcą ziół, ponieważ jak twierdzili każdą ilość surowca można sprzedać bez umowy. Jedynie 4,3% badanych zgłaszała problemy ze zbytem nie mając stałej współpracy z punktami skupu. W związku z tym przypuszczają należy, że rynek ziół jest jeszcze bardzo chłonny, jednakże w miarę wzrostu jego nasycenia kontrakty mogą się okazać pewną formą zbytu surowca. Jednak aby umowy kontraktacyjne spełniały całkowicie swoje funkcje, producenci ziół powinni być w maksymalnym stopniu uniezależnieni od warunków atmosferycznych w kwestii suszenia ziół, a takie możliwości stwarza własna suszarnia lub możliwość korzystania z niej w dogodnym czasie.

Przeprowadzone badania dowodzą, że zdecydowana większość respondentów dostarcza ziola do odbiorcy w stanie przeważnie surowym (60,9%) lub surowym (21,7%). Tylko 17,4% badanych producentów dostarcza ziola odbiorcom przeważnie w postaci suszu. Niemniej fakt niewielkiej skali produkcji (niewielki areal uprawy) wpływa na to, iż rolnicy nie mają presji inwestowania we własne suszarnie, gdyż tego rodzaju inwestycja byłaby nieopłacalna.

Niewielka skala produkcji uniemożliwia także mechanizację zabiegów przy uprawie ziół. Ponad jedna czwarta ankietowanych (26,1%) w ogóle nie stosowała zabiegów mechanicznych. Zdecydowana większość respondentów (65,2%) stosowała częściową mechanizację, dotyczącą siewu i zbioru roślin. Odsetek badanych, którzy prowadzili całkowicie zmechanizowaną uprawę ziół (w zakresie siewu, zabiegów pielęgnacyjnych, zbioru i suszenia) nie przekraczał 9%. Z jednej więc strony wzrost arealu uprawy ziół jest niezbędnym warunkiem inwestycji w suszarnie i mechanizację pracy w gospodarstwie, z drugiej jednak – jak podkreślali producenci surowca – produkcja ziół wymaga znacznych nakładów pracy ręcznej. Nie wszystkie elementy procesu technologicznego można zmechanizować i w znacznej mierze zależy to od rodzaju surowca zielarskiego. W takim przypadku wzrost powierzchni uprawy nie zawsze jest możliwy.

Ponad 60% ankietowanych produkowało ziola w pełni ekologicznie, bez stosowania jakichkolwiek środków chemicznych. Z tej grupy rolników zdecydowana większość (71,4%) nie posiadała jednak certyfikatu gospodarstwa ekologicznego. Takim dokumentem legitymowało się zaledwie 17,4% ogółu ankietowanych gospodarstw. Ich właściciele uprawę ziół prowadzili ściśle według zasad rolnictwa ekologicznego. Pozostali respondenci stosowali przy uprawie ziół albo niezbędne ich zdaniem środki ochrony roślin (13,0% wskazań) lub niezbędne środki do nawożenia gleby (26,1% odpowiedzi).

W większości analizowanych gospodarstw (60,9%) oprócz uprawy polowej, ziola były także pozyskiwane ze stanu naturalnego. Dotyczy to głównie małych obszarowo gospodarstw, w których uprawa ziół w warunkach polowych obejmowała niewielkie powierzchnie.

Większość producentów ziół (78,3%) rozważała zwiększenie w najbliższym czasie powierzchni ich uprawy, głównie z uwagi na zadowalającą opłacalność produkcji. W pełni zdecydowanych było 13% właścicieli badanych gospodarstw i jedynie 8,7% respondentów określiło, że zdecydowanie nie są zainteresowani zwiększaniem powierzchni uprawy ziół. Niewykluczone, że znajdowali się oni w grupie rolników (26,1% badanych), którzy ocenili opłacalność uprawy ziół jako niską.

Zamierzenia dotyczące wzrostu powierzchni uprawy roślin zielarskich były zróżnicowane. Najbardziej odważni zamierzali zwiększyć powierzchnię uprawy ziół nawet o 15 ha (4,3% badanych gospodarstw). Pozostali deklarowali wzrost powierzchni uprawy o: 6 ha (4,3% badanych gospodarstw), 1-3 ha (26,1% badanych gospodarstw) i do 1 ha (56,5% badanych gospodarstw).

Zróżnicowane są także rośliny, których areal producenci zamierzają powiększyć. Zależało to w głównej mierze od dotychczasowych doświadczeń rolników, warunków glebowych oraz przewidywań co do przyszłej opłacalności. W gospodarstwach, w których powierzchnia uprawy ziół miła wzrosnąć najbardziej, wskazano na majeranek, tymianek, lubczyk, bazylię, pokrzywę i kłącza perzu. W pozostałych przypadkach respondenci wskazują na miętę, szalwię lekarską, dziurawiec, słonecznik, grykę, malinę, jeżówkę oraz chrzan.

Producenci ziół zgodnie twierdzili, że suszenie roślin stanowi istotny problem w całym procesie produkcyjnym. Blisko 44% badanych respondentów przyznało, że proces suszenia zdecydowanie utrudnia ich działalność. Taki sam odsetek dotyczył odpowiedzi, że „raczej jest to problem” w prowadzonej działalności. Zaledwie 13,04% ankietowanym suszenie ziół raczej nie sprawiało problemu.

W związku z powyższym ankietowani producenci na ogół widzieli konieczność inwestycji w suszarnie. Ponad 40% badanych wskazywało na zamierzenia związane z wybudowaniem własnej suszarni, 30,4% określało, że najlepszym rozwiązaniem w ich wypadku byłoby stworzenie grupy

producenckiej i wybudowanie suszarni zbiorczej. Pozostali, a dotyczyło to 17,4% wypowiedzi, wskazywali, że zamierzają dostosowywać suszenie ziół do pogody lub zrezygnują z uprawy ziół o wysokich wymaganiach w zakresie suszenia. Ta grupa respondentów zazwyczaj dostarcza do przetwórcy zioła bez suszenia lub korzysta z suszarni zbiorowej.

Prawie połowa ankietowanych zainteresowana budową suszarni byłaby w stanie wydać na ten cel ponad 20 tys. zł (47,8%). Najczęściej sugerowaną kwotą w tej grupie badanych było 40 tys. zł. Niewiele mniej osób (34,8%) opowiadało się za kwotą niższą niż 10 tys. zł. Ta grupa respondentów najwyraźniej nie miała zamiaru inwestować we własną suszarnię i byłaby skłonna uczestniczyć w przedsięwzięciu wspólnym. Wydaje się, że również kwota do 20 tys. zł, za którą wypowiedziało się 8,7% badanych jest za niska, jak na odrębną inwestycję.

Podsumowanie

Na terenie województwa występują sprzyjające warunki do uprawy ziół. Wprawdzie występuje tu przewaga gleb o niskiej jakości bonitacyjnej oraz najkrótszy w skali kraju okres wegetacyjny, niemniej wiele ziół ma stosunkowo niewielkie wymagania glebowe i dobrze znosi mniej korzystne warunki klimatyczne.

Stan środowiska przyrodniczego ma duży wpływ na jakość produktów zielarskich, a istotnym atutem województwa podlaskiego jest środowisko w stosunkowo niewielkim stopniu skażone działalnością przemysłową. Ponadto ograniczaniu negatywnego wpływu działalności człowieka na stan środowiska służy także objęcie większości obszaru województwa podlaskiego programem „Natura 2000”.

Niewielkie zainteresowanie produkcją ziół, mimo generalnie sprzyjających warunków w woj. podlaskim, może wynikać z:

- niedostatecznej informacji o opłacalności ich produkcji,
- niewiedzy z zakresu możliwości zbytu roślin zielarskich,
- trudności związanych z suszeniem ziół,
- braku tradycji tego typu upraw.

Znacząca część ziół w województwie podlaskim pozyskiwana jest ze stanu naturalnego. Może mieć na to wpływ zapotrzebowanie rynku na określone gatunki ziół, które powszechnie występują w przyrodzie, np. owoc i kwiat czarnego bzu i liść pokrzywy. Jednakże zauważyć należy, że pozyskiwanie ich ze stanu naturalnego może negatywnie wpływać na środowisko przyrodnicze. W związku z tym należy dążyć do popularyzacji uprawy ziół na użytkach rolnych [Wilkin 2013].

Większość producentów ziół nie posiada własnej suszarni i byłaby zainteresowana wspólną inwestycją w tym zakresie lub też budową własnych obiektów. Poprawiłoby to znacznie jakość surowca, a także miałyby wpływ na uzyskiwaną cenę. Rozwiązaniem tego problemu może być tworzenie grup producenckich (wspierane przez instytucje zewnętrzne), których celem byłaby budowa i wspólne użytkowanie suszarni. Działania takie, aby mogły przynieść określone rezultaty, powinny być inicjowane przez podmioty zewnętrzne i stanowić wzorzec do naśladowania dla innych rolników.

Większość producentów wskazuje na zadowalającą opłacalność uprawy ziół i zamierza powiększyć areał swoich upraw. Wsparcie instytucjonalne i technologiczne w tym zakresie z pewnością przyczyniłoby się do rozwoju zielarstwa w województwie podlaskim.

Zdecydowanie większą uwagę należałoby zwrócić na uprawę ziół metodami ekologicznymi. Korzyści z tego rodzaju upraw odniosą wszyscy konsumenci. Jako przykład innym producentom posłużyć mogą rolnicy uprawiający zioła w pełni ekologicznie. Jeden z nich – lokalny lider w tej dziedzinie – posiada ponad 10 ha i ciągle zwiększa produkcję. Rola takich liderów jest bardzo istotna, gdyż ich przykład można wykorzystać do popularyzacji tego kierunku aktywności na obszarach wiejskich.

Literatura

- Angielczyk M. 2003: *Możliwości uprawy i wykorzystania ziół w warunkach województwa podlaskiego*, Wojewódzki Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepletowie, Szepletowo.
- Plan zadań ochronnych Natura 2000*, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Białymstoku <http://www.bialystok.rdos.gov.pl/natura2000pzo/>, dostęp 10.01.2013.
- Roczniki statystyczne za lata 2005-2011, GUS, Warszawa.
- Sadowski M., Wyszyński Z., Górski T., Liszewska M., Olecka A., Łoboda T., Pietkiewicz St. 2009: *Adaptacja produkcji rolnej w województwie podlaskim do oczekiwanych zmian klimatu*, Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa, s. 24.
- Stan i perspektywy rozwoju upraw zielarskich oraz kierunki ich wykorzystania*, Instytut Roślin i Przetworów Zielarskich, Polski Komitet Zielarski, <http://www.zodr.pl/download/technologie/rynekziol.pdf>, dostęp 3.12.2012.
- Wilkin J. 2013: *Obszary wiejskie w warunkach dynamizacji zmian strukturalnych*, [W:] *Strategia rozwoju Polski Wschodniej do 2020 r.* http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/dokumenty/Documents/bab9bd7ca82f457bb37178ce4d7d4c3dWilkin.pdf, s. 598, dostęp 14.01.2013.

Summary

In the last years herbs as plants about medicinal and nutritious greatest values are gaining more and more great popularity. Their world production only for pharmaceutical purposes is estimated on the yearly level an about 0.5 mln of tons. In Poland the cultivation of herbs includes the area of about 14 thousand ha, what is giving us the leading position in Europe. Therefore an identification of the production potential was an aim of undertaken examinations in the podlaskie province on the side of the possibilities of the production increase. Unfortunately podlaskie province in spite of the high natural condition and relatively large employment surpluses possibilities of the herbs production didn't plant the herbs.

Adres do korespondencji
dr hab. Mirosława Kozłowska-Burdziak, prof. UwB, dr hab. Adam Sadowski, prof. UwB
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Ekonomii i Zarządzania
ul. Warszawska 63
15-062 Białystok
tel. (85) 745 77 02
e-mail: adamsad@poczta.onet.pl